

Alawi Human Rights and Its Relationship with Justice in the Quran and Nahj al-Balagha

Amrollah Andarzian

Assistant Professor, Department of Islamic Studies, University of Yasuj, Yasuj, Iran. Email: andarzian@mail.yu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 29 September 2025
Received in revised form 29 November 2025
Accepted 08 January 2026
Available online 15 January 2026

Keywords:

Alawi Human Rights,
Justice,
Quran,
Nahj al-Balagha

ABSTRACT

Objective: The objective of this research is to elucidate the exalted status of human beings and their rights based on the divine worldview, as well as to examine the relationship between human rights and justice (as an intermediate goal) and the attainment of the vision of God (as the ultimate goal). This study seeks to critique the instrumentalist view of human rights held by colonial powers and to highlight the necessity of returning to the origin (God) and the end (the afterlife) to achieve a true understanding of human rights.

Method: This research employs a descriptive-analytical approach, drawing upon authentic Islamic revelatory sources, specifically the verses of the Holy Quran and the teachings of Imam Ali (AS) in the Nahj al-Balagha.

Results: The findings of this study demonstrate that human rights are exclusively ordained by God, and that human-made laws, due to the limitations of a materialist perspective, are insufficient to ensure human eternal felicity. In this regard, topics such as the distinction between "right" (haqq) and "ruling" (hukm), the necessity of accepting the truth, the rights of God over His servants, and the priority of public rights (huquq al-nas) have been analyzed. Furthermore, the findings emphasize that, contrary to the materialist worldview which limits human existence to the worldly life, the Alawi perspective delineates an infinite horizon for human rights.

Conclusion: The conclusion drawn from this discussion indicates that human rights in the Alawi school of thought have an inseparable bond with justice. Adherence to international covenants, alongside prioritizing human dignity and divine justice, paves the way toward spiritual enlightenment and ultimate perfection. In fact, knowledge of the origin and the resurrection constitutes the essential foundation for realizing true human rights within this framework.

Cite this article: Andarzian, A. (2026). Alawi Human Rights and Its Relationship with Justice in the Quran and Nahj al-Balagha. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (Special Issue), 1-17.
<https://doi.org/10.22034/api.2026.2028922.1024>

© Author retain the copyright and full publishing rights.

Publisher: Lorestan University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2028922.1024>

Introduction

To achieve a profound understanding of human rights, one must first possess a deep comprehension of the human being. Furthermore, grasping the true essence of humanity is unattainable without acknowledging both the efficient cause the Almighty God and the final cause the encounter with the Divine (Liqā' al-Haqq). Materialistic thought, severed from the metaphysical realm (the Unseen), lacks both the capacity to comprehend human nature and the ability to codify inherent human rights. Consequently, within a divine worldview, self-knowledge serves as a prerequisite for recognizing the Creator and the broader metaphysical universe.

To understand human rights and their relationship with justice which some mistakenly regard as the ultimate goal it is necessary to recognize the true ultimate objective of humanity: attaining the Divine presence and achieving spiritual illumination. Justice functions as an intermediate goal, acting as a springboard toward this ultimate end. The Holy Quran supports this perspective: verse 25 of Surah Al-Hadid establishes the mission of the prophets and the revelation of scriptures as a means to "establish justice" (qist). Conversely, the opening verse of Surah Ibrahim identifies the ultimate purpose of divine revelation as guiding people "from darkness into light" a state of scientific and intuitive witnessing of truths that transcend the physical world.

The underlying rationale for this lies in the philosophical principle that everything that is "accidental" (bil-arad) must ultimately terminate in that which is "essential" (bil-dhat). Accordingly, the chain of accidental causes leads to the Essential Cause the Almighty God and all accidental goals converge upon the Essential Finality. Therefore, all human endeavors, until they attain the encounter with the Truth, remain merely intermediate objectives.

Method

This research employs a descriptive-analytical approach, drawing upon authentic Islamic revelatory sources, specifically the verses of the Holy Quran and the teachings of Imam Ali (AS) in the Nahj al-Balagha.

Results

The findings of this study demonstrate that human rights are exclusively ordained by God, and that human-made laws, due to the limitations of a materialist perspective, are insufficient to ensure human eternal felicity. In this regard, topics such as the distinction between "right" (haqq) and "ruling" (hukm), the necessity of accepting the truth, the rights of God over His servants, and the priority of public rights (huquq al-nas) have been analyzed. Furthermore, the findings emphasize that, contrary to the materialist worldview which limits human existence to the worldly life, the Alawi perspective delineates an infinite horizon for human rights.

Conclusion

Given the significance of human rights within divine and Islamic traditions, this article has endeavored to elucidate various dimensions of human rights through both rational (aqli) and

traditional (naqli) frameworks. In the contemporary era, the discourse on human rights has frequently been instrumentalized by hegemonic powers as a pretext to plunder and exploit the resources of independent and developing nations.

This study serves to remind those who lack an understanding of human existential dimensions, the station of humanity before the Almighty, and the spiritual pursuit of the Divine encounter, that their vociferous advocacy for human rights remains superficial without grounding in these fundamental truths. To truly grasp the status and rights of human beings, it is imperative to: first, recognize the Creator; second, comprehend the ultimate goal of human perfection; third, acknowledge that only the Almighty can legitimately ordain human rights; and fourth, recognize that human-made laws have consistently proven inadequate due to their lack of insight into the true nature of the human being. Beyond clarifying these points through rational and scriptural proofs, this article has briefly examined the critical issue of Haqq al-Nas (the rights of the people), the collective responsibilities toward it, and the approach adopted by religious scholars (ulama) regarding this matter.

Author Contributions

The author contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

Thanks and appreciation have not been expressed.

Ethical Considerations

The author strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The author declare no conflict of interest.

حقوق بشر علوی و رابطه ی آن با عدالت در قرآن و نهج البلاغه

امرالله اندرزبان

استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران. رایانامه: andarzian@mail.yu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی،	هدف: هدف از این پژوهش، تبیین جایگاه رفیع انسان و حقوق او بر اساس جهان‌بینی الهی و همچنین بررسی رابطه میان حقوق بشر با عدالت (به‌عنوان هدف میانی) و رسیدن به لقای الهی (به‌عنوان هدف نهایی) است. این مطالعه در پی آن است که نگاه ابزاری قدرت‌های استعماری به حقوق بشر را نقد کرده و ضرورت بازگشت به مبدأ (خدا) و معاد (آخرت) را برای دستیابی به درک حقیقی از حقوق بشر برجسته سازد.
تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۱۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۰/۲۵	روش پژوهش: این پژوهش از رویکرد توصیفی-تحلیلی بهره برده و با استناد به منابع اصیل و حیانی اسلامی، به‌ویژه آیات قرآن کریم و آموزه‌های امام علی (ع) در نهج‌البلاغه، به بررسی موضوع می‌پردازد.
کلیدواژه‌ها: حقوق بشر علوی، عدالت، قرآن، نهج البلاغه	یافته‌ها: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که حقوق بشر منحصرأ توسط خداوند تعیین می‌شود و قوانین بشری به دلیل محدودیت‌های دیدگاه مادی‌گرایانه، برای تضمین سعادت ابدی انسان ناکافی هستند. در این راستا، موضوعاتی همچون تمایز میان «حق» و «حکم»، ضرورت پذیرش حقیقت، حقوق خداوند بر بندگان و اولویت حقوق الناس مورد تحلیل قرار گرفته است. علاوه بر این، یافته‌ها تأکید می‌کنند که برخلاف جهان‌بینی مادی که وجود انسان را به زندگی دنیوی محدود می‌کند، دیدگاه علوی افقی نامتناهی برای حقوق بشر ترسیم می‌نماید.
	نتیجه‌گیری: نتیجه‌گیری حاصل از این بحث نشان می‌دهد که حقوق بشر در مکتب علوی پیوندی ناگسستنی با عدالت دارد. پابندی به میثاق‌های بین‌المللی در کنار اولویت دادن به کرامت انسانی و عدالت الهی، راه را به سوی روشننگری معنوی و کمال نهایی هموار می‌سازد. در واقع، معرفت به مبدأ و معاد، زیربنای اساسی تحقق حقوق حقیقی بشر در این چارچوب را تشکیل می‌دهد.

استناد: اندرزبان، امرالله. (۱۴۰۴). حقوق بشر علوی و رابطه ی آن با عدالت در قرآن و نهج البلاغه. *پژوهش‌های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (ویژه نامه)

۴، ۱۷-۱. <https://doi.org/10.22034/api.2026.2028922.1024>

DOI: <https://doi.org/10.22034/api.2026.2028922.1024>

© نویسنده.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

برای شناخت و آگاهی از حقوق انسان اولاً می‌بایست به خود انسان آگاهی پیدا کرد و ثانیاً معرفت و آگاهی به حقیقت انسان، بدون شناخت مبدأ فاعلی یعنی، خدای سبحان و بدون درک مبدأ غائی او یعنی، لقای حق امکان پذیر نیست. چرا که تفکر مادی بریده از ماوراء الطبیعه (عالم غیب) هرگز نه توان شناخت بشر را خواهد داشت و نه توان تدوین حقوق حقّه ی او را. از این جهت است که در جهان بینی الهی معرفت و شناخت به انسان هم مقدمه ی شناخت خداوند و آفریدگار اوست و هم مقدمه آگاهی به جهان طبیعت و ماوراء آن می باشد. برای شناخت حقوق بشر و رابطه ی آن با عدالت (که عده ای آنرا هدف غایی می دانند) نیازمند آگاهی و شناخت به هدف غائی انسان که رسیدن به لقای حق و نورانی شدن است و به عدالت که هدف متوسط و سکوی پرواز به آن هدف نهایی است می باشد. ((لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ (حیدر ۲۵)) که هدف رسالت انبیاء الهی و نزول کتابهای آسمانی را قیام مردم به قسط و عدل می داند. اما آیه ی آغازین سوره ی ابراهیم (علیه السلام) هدف نهایی از نزول کُتُب آسمانی را نورانی شدن مردم که همان مرتبه ی شهود علمی و عینی نسبت به حقایق برتر از عالم طبیعت و مثال است میداند. (الرَّحْمَنُ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الْغُرُورُ لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ. سوره ی ابراهیم، آیه ۱). سرّ این قضیه آنست که هر بالعرضی می بایست به بالذات منتهی شود. بر این اساس سلسله ی فاعلهای بالعرض به فاعل بالذات که خدای متعال است منتهی و غایتهای بالعرض به غایت بالذات رجوع می نماید. بنابراین اهداف همه ی کارهای انسانی تا زمانیکه به لقای حق نرسند هدف متوسط اند.

حقوق بشر علوی و رابطه ی آن با عدالت در قرآن و نهج البلاغه

حق چیست و چه تفاوتی با حکم دارد؟

حق، یا در برابر باطل است و یا در برابر حکم. اما تعریف حق در برابر باطل، حق واژه ی عربی است که معادل آن در زبان فارسی ((هستی پایدار)) است. یعنی هر چیز ثابت و پایدار و جاودانه را حق گویند. به همین دلیل قرآن کریم خدای متعالی را حق می نامد (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ ... حج آیه ۶۲) این از آنروست که خداوند حق است و آنچه جز او می خوانند باطل است. در آیات دیگری به همین مضمون آمده که خداوند موجودی ثابت و پایدار و هیچ زوالی به حریم او راه ندارد و هر چه که به او نسبت دارد حق، یعنی ثابت است، همانند جهان هستی، پیامبران، احکام الهی و ... درباره معنای اصطلاحی حق که در علم حقوق مطرح است، از آنجایی که حق از مفاهیم اعتباری و لازم است که از علت‌های چهار گانه، امر اعتباری مورد تعریف را ذکر کنیم، بر این اساس می توان حقوق را در اصطلاح اینگونه تعریف کرد: حقوق عبارت است از مجموعه ی قوانین و مقررات اجتماعی که از سوی خدای انسان و جهان برای برقراری نظم، قسط و عدل در جامعه بشری تدوین می شود تا سعادت جامعه را تامین سازد. فلسفه حقوق بشر، (آیت ا... جوادی - ص ۷۵)

تفاوت حق و حکم

اگر امری، صرفاً جنبه ی قانونی داشته باشد و یا در حدّ وظیفه باشد و به اشیاء برگردد حکم نامیده می شود. مثل حکم آب و آفتاب که پاک کننده اند، اما اگر امری از اختیارات به شمار آید و به انسان برگردد حق نام دارد. در مورد حق، انسان اختیار دارد که آنرا استیفا کند یا نکند، بر خلاف حکم که باید آنرا رعایت کند.

بازگشت احکام و حقوق به یکدیگر

از یک دیدگاه حقوق به احکام بر می گردد و از دیدگاه دیگر احکام به حقوق.

بازگشت حقوق به احکام به این معناست که گرچه انسان دارای حق آزادی است اما همین آزادی او اولاً مطلق نیست و محدود است، و ثانیاً انسان محکوم به آزادی است. از اینرو همه ی حقوقی که به آزادی انسان مربوط است، به احکامی که خداوند برای انسان مقرر کرده باز می گردند و انسان موظف و مکلف است از حقوقی که خداوند در جهت سعادت و کمال او مقرر نموده بهره ی کافی و وافی را ببرد. و اما بازگشت احکام به حقوق، خداوند برای آن که انسان را به کمال برساند احکام و تکالیفی را بر او واجب نموده است که روح این احکام همان حق کمال یابی انسان است. بنا براین همانگونه که انسان نمی تواند این حقوق را از خود سلب نماید نمی تواند این احکام را کنار بگذارد. خدای متعال در قرآن کریم می فرماید: احکام دین که متن حق و عین صراط اند، برای راه یابی انسان به کمال تدوین شده اند ((هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَ دِينِ الْحَقِّ... توبه ۳۳)) که اضافه ی دین به حق یعنی، دین متن حق و عین صراط است.

پذیرش حق امری ضروری است

همچنانکه گفته شد چون حق امری ثابت و پایدار است هر آنچه که در مقابل او چهره گشاید نابود شدنی است. حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: ((مَنْ أَبْدَى صَفْحَتَهُ لِلْحَقِّ هَلَكَ)) هر کسی در برابر حق چهره بگشاید (در برابر قرآن بایستد) نابود می شود (نهج البلاغه خطبه ۱۶ ص ۹ حکمت ۱۸۸ ص ۱۶۷) و خدای متعال نیز در قرآن کریم می فرماید: هر کسی که بخواد با ستم خویش در مقابل دین حق بایستد دُم او را قطع می کنیم (فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ - انعام ۴۵)

هر نعمتی از آن خداوند است که به همراه آن حقی باید ادا گردد

بر اساس آیات قرآنی خداوند که خالق همه اشیاء است (اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ) و هر آنچه آفریده زیبا و نیکو خلق کرده ((الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ)) این اشیاء زیبا و احسن را بعنوان نعمت از آن خویش دانسته و می فرماید که (وَمَا يَكُم مِّنْ نِّعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ) بر این پایه، امام امیر المومنین (سلام الله علیه) می فرماید: ((إِنَّ لِلَّهِ فِي كُلِّ نِعْمَةٍ حَقًّا، فَمَنْ أَدَاهُ زَادَهُ مِنْهَا وَمَنْ قَصَرَ فِيهِ خَاطَرَ بِزَوَالِ نِعْمَتِهِ - نهج البلاغه حکمت ۲۴۴ ص ۶۸)) خدا را در هر نعمتی حقی است هر کس آنرا بپردازد فزونی یابد و آنکس که نپردازد و کوتاهی کند در خطر نابودی قرار می گیرد. در مورد ضرورت حفظ و حراست از نعمتهای الهی می فرماید: فَلَمَّا أَقْبَلَ شَيْءٌ قَدْ أُدْبِرَ نِعْمَتِي که از کف انسان می رود به راحتی باز نمی گردد. (شرح غرر و درر ج ۵). از این رو معصوم علیه السلام می فرماید: أَحْسِنُوا جَوَارَ النِّعَمِ^۹ - آنگاه که همسایه نعمتهائید قدر آنها را بدانید و حق شناس باشید. (کافی ج ۴ ص ۳۸).

یکی از انواع حق شناسی اینکه انسان خود را در استفاده از نعمتها بطور مطلق آزاد نداند و از نعمتهای الهی در جهت ارتکاب گناه و معاصی بهره نگیرد. در همین زمینه امام علی (علیه السلام) می فرماید: ((أَقَلُّ مَا يَلِزُكُمْ لِلَّهِ أَنْ لَا تَسْتَعِينُوا بِنِعْمَةٍ عَلَى مَعَاصِيهِ)) کمترین حق خدا بر عهده شما این است که از نعمتهای الهی در گناهان یاری نگیرید. نهج البلاغه حکمت (۳۳۰ ص ۷۰۸).

حق خدا بر بندگان

انسانی که خداوند او را از عدم، لباس وجود و هستی پوشانده و همه نعمتهای مادی و معنوی را (که در جهت رشد و کمال، فلاح و سعادت) به او ارزانی داشته حق خویش را بر بندگان، عبودیت آنها معرفی کرده است. از میان جامعه ی انسانی فرزا نگا نی هستند که اطاعت و بندگی خداوند را غنیمت شمرده و بهترین بهره ها را برده و می برند. اما فرومایگان بی عقل و خرد به خاطر ترک اطاعت و ارتکاب گناه همیشه در خسران و غرامت اند. امام علی (علیه السلام) می فرماید: أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ جَعَلَ الطَّاعَةَ غَنِيمَةً إِلَّا كَيْسَ عِنْدَ تَفْرِيطِ الْعَجْزَةِ خَدَى سُبْحَانَ طَاعَتِ رَا غَنِيمَتِ زِيرَكَانِ قَرَارِ داد آنگه که مردم ناتوان کوتاهی کنند. نهج البلاغه حکمت ۳۳۱ ص ۷۰۸.

تنها خدا حق تعیین حقوق بشر را دارد

از آن جهت که تدوین حقوق بشر نیازمند به منبع مشترک است و آداب، عادات و عرف نمی‌توانند منبع حقوق بشر واقع شوند و از طرف دیگر انسانی که در زنجیر طبیعت گرفتار شده و شناخت حقیقی و عینی، نه از خویش دارد، نه از جهان اطرافش و نه از آفریدگار جهان آفرین، شایستگی تدوین حقوق بشر را ندارد. بنا براین قانونگذار حقیقی فقط خدای متعال است. ((...أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يَهْدَى...)) آیا کسیکه که بسوی حق فرا می‌خواند برای پیروی شایسته‌تر است یا آن کس که به حق فرا نمی‌خواند مگر آنکه هدایت شود. سوره ی یونس آیه ۳۵. اما علی (علیه السلام) می‌فرماید: ((لَا تَقُولُوا بِمَا لَا تَعْرِفُونَ أَنْ أَكْثَرَ الْحَقِّ فِيمَا تَنْكُرُونَ. نهج البلاغه خطبه ۸۷)) آنچه را نمی‌دانید بر زبان مرانید حق‌های بسیاری اند که شما آنها را نمی‌دانید و نمی‌شناسید. برای اثبات اینکه قانونگذاری تنها حق خدای سبحان است براهینی ذکر شده است: یکی اینکه ارتباط انسان تنها محدود به آغاز خلقت نمی‌شود، بلکه برای رسیدن به کمال مطلوب خویش نیازمند این رابطه است. دوم اینکه تدوین حقوق بشر مستلزم شناخت کامل از انسان و نیازهای اوست و واضح و مبهره است که تنها خداوندی که عالم به غیب و شهادت است به همه‌ی ابعاد بشر آگاهی کامل دارد. سوم اینکه چون حق محض فقط خداست حق هر موجود محدود دیگر را باید حق محض عطا کند. به عبارتی دیگر حق‌های بالعرض و نسبی را باید آنکه حق محض و حق بالذات است بدهد و او غیر از خدای سبحان کس دیگری نیست^{۱۴}. در آیه ی ۳۰ سوره ی لقمان و آیه ی ۲۵ سوره ی نور خداوند را به عنوان حق و حق مبین و در آیه ی ۶۰ آل عمران می‌فرماید: الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ... حق فقط از آن خدا است. و چهارم اینکه منبع مشترک میان انسانها برای تدوین و تعیین حقوق بشر، فطرت است که فرمود فطرت الله الّتی فطر الناس علیها لا تبدل لیخلق الله... (از فطرت الهی پیروی کن که خداوند مردم را بر پایه‌ی آن آفریده و آفرینش خدا تغییر ناپذیر است – سوره روم آیه ۳۰). و ارزشمندتر از فطرت بعنوان منبع مشترک، وحی الهی است. بر این اساس خداوند به انبیاء خویش دستور میدهد که از پیش خود قانونی وضع نکنند بلکه گوش به منبع وحی فرا دهند ((لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ شَتَاب آلوده به قرائت قرآن زبان مگشا که ما خود قرآن را گرد آورده به تو فرا می‌خوانیم – قیامت ۱۶ و ۱۷)) و چون پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) تنها به منبع وحی گوش می‌داد و عمل می‌کرد خدای حکیم فرمود: ((وَ مَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ. نجم ۳ و ۴)) بر پایه‌ی خواست خود سخن نمی‌گوید بلکه هر چه می‌گوید وحی الهی است که فرو فرستاده شده است.

قوانین بشری نارسا و ناتوانند

اگر کسی برای إحقاق حقش به قوانین غیر الهی پناه ببرد به مقصد نخواهد رسید. قرآن کریم این حقیقت زیبا را اینگونه تبیین می‌کند. ((لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطٍ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَ مَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَ مَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ. رعد ۱۴)) ندای حق تنها از آن خداست و آنان که جز حق را می‌خوانند نیازشان بر آورده نمی‌شود و مثل آن مثل کسی است که به سوی آبی دست بگشاید تا دهن او به آب برسد و بیاشامد ولی دهن و دستش به آن نمی‌رسد و ندای کافران جز ضلالت و گمراهی نیست. کافرانی که بواسطه کفر و ضلالت خویش پرده بر نور فطرت انداخته و آنرا در درون خود خاموش و دفن نموده اند ((وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا. سوره ی شمس، آیه ی ۱۰)) همچون تشنه‌گانی هستند که اگر به سمت آب دست بکشند به آن دسترسی ندارند و هیچگاه نمی‌توانند دیگران را سیراب نمایند. بنا بر این کسانی که به سوی غیر خدا می‌روند مثل آنها مثل این بددهنهایی هستند که می‌خواهند نور خدا را خاموش کنند و البته نمی‌توانند و موفق نخواهند شد ((يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ. صف ۸)).

چگونگی تحصیل منابع حقوقی

برای دستیابی به منابع حقوقی نیازمند اراده ی جدی و عزمی قوی است. بخاطر اینکه راهزنانی مثل شک و تردید، هم در صحنه ی مسائل عملی و هم در موضوعات علمی بعنوان آفات و آسیب هایی اساسی اند. امیر المومنین علیه السلام می فرماید ((لَا يُدْرِكُ الْحَقَّ إِلَّا بِالْجِدِّ)) حق جز با تلاش و کوشش بدست نمی آید. نهج البلاغه خطبه ۲۹ ص ۸۰ این جدیت از اوصاف حق و اهل حق است. در قرآن کریم می فرماید. ((إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ - آیات ۱۳ و ۱۴ سوره طارق)) برآستی قرآن جدا کننده حق از باطل و کاملاً جدی است. اگر کسی گرفتار وهم و خیال شد و حکومت درون خود را از سلطه ی عقل به امارت و صدارت اوهام و خیالات در آورد، قطعاً یا گرفتار شک و تردید و یا تسامح و تساهل می شود و نمی تواند در تحصیل حق و اجرای آن اراده ای قوی داشته باشد.

حقوق بشر اسلامی و اعضای خانواده ی جهانی

قرآن کریم خانواده جهانی را به سه گروه تقسیم نموده است :

۱. مسلمانان

۲. موحدان

۳. ملحدان

در آیه ۶۴ سوره آل عمران دو اصل عمده را به اهل کتاب گوشزد می کند که جز خدا را نپرستیم و به او شرک نورزیم و به یک اصل مشترک بین همه انسانها تذکر می دهد که از میان خود یک یا چند تن را به پروردگاری بر نگزینند. ((قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَ لَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ... سوره آل عمران آیه ۶۴)) . قرآن کریم رعایت حقوق دو عضو خانواده ی جهانی را لازم و ضروری دانسته و به مسلمانان دستور می دهد حتی دادرزی نسبت به ملحدان را مراعات نمایند. در سوره ی ممتحنه آیه ی ۸ این نکته ی مهم را یاد آوری می نماید. تنها آن گروه از ملحدان که مسلمانان را تحت سلطه و فشار سیاسی قرار می دهند استثنا می کند. (لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَ لَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ) خداوند شما را باز نمی دارد که دادگری و نیکی کنید نسبت به آنها که با شما نبرد دینی نکرده اند و از منازلتان بیرون نکرده اند به راستی خداوند دادگران را دوست دارد. امام کاظم (علیه السلام) می فرماید : ((أَحْسِنُوا مَجَالِسَهُ مَنْ جَالَسَهُ وَ لَوْ كَانَ يَهُودِيًّا)) با هر کسی همنشین شدی حق همنشینی را رعایت کن حتی اگر وی یهودی باشد .

تاکید اسلام بر احترام به میثاقهای بین المللی

قرآن کریم کفر و الحاد را بهانه ای برای جنگیدن با آنها به شمار نمی آورد اما نقض عهد و پیمان و ایمان را سبب برافروخته شدن نائره ی جنگ با آنها می داند. ((.....فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ - توبه آیه ۱۲)) با سران کفر و ستم بجنگید زیرا آنان به راستی سوگند شکنند، باشد که از این کار دست بکشند. در دنیای کنونی که از ایمان عمیق دینی و الهی برخوردار نیستند تمام تفاهم ها و میثاق ها و عهد نامه های بین المللی در ردیف ایمان کشورها و اشخاص حقیقی یا حقوقی بین المللی به شمار می رود اما درد مندانه باید اذعان کرد که این سوگند ها تنها سپری برای حفاظت و حراست نیرومندان از عمل به تعهدات قانونی به نفع خود شده است .

قرآن کریم از یک طرف سوگند شکنان را در ردیف منافقان به شمار می آورد ((اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ... سوره ی مجادله آیه ی ۱۶ و سوره منافقون آیه ۲)) سوگند های خود را همچون سپری پیش رو می گرفتند و دیگران را از راه خدا باز می داشتند . و از سوی دیگر سوگند شکنی را مورد مواخذه و مجازات می داند .

((...يُؤَاخِذُكُم بِمَا عَقَدْتُمُ الْاَيْمَانَ...)) اگر سوگند یاد کنید و بدان عمل نکنید مواخذه می شوید (سوره مائده آیه ۸۹) . سازمان ملل و شورای امنیت از این میثاق ها و سوگند های بین المللی برای دفاع از حقوق ملل زیر ستم و توسعه نیافته مدد نمی گیرند، بلکه اینها را سپری جهت حفاظت از قدرتهای استبدادی بکار می برند که نمونه ی بارز آن را در عراق، فلسطین، افغانستان و مسئله ی انرژی هسته ای ایران می بینیم. خدای سبحان آنقدر مسئله ی احترام به پیمانها و سوگند های بین المللی را مهم دانسته که علاوه بر نهی از نقض آنها و تأکید بر مجازات سوگند شکنان، امر به تحقق عملی این میثاق های جهانی را مورد تأکید قرار می دهد . ((...وَ احْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ...)) به سوگند های خویش وفادار باشید - سوره ی مائده، آیه ی ۸۹ . ((...لَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا...)) پس از پا فشاری به سوگند هایتان آنها را نقض نکنید . سوره ی نحل، آیه ی ۹۱ . دنیایی که زور مداران و قدرتمندان با حاکمیت وهم و خیال، خواهان نظم نوین جهانی جهت سلطه طلبی و ستم گری بر ملت های بی دفاع و محروم هستند و ظاهری پاکیزه و باطنی آلوده دارند و مصداق بعضی از آیات قرآن کریم اند که به عنوان منافقان پیمان شکن سوگند های خود را دستاویزی برای مداخله در میان خویش قرار می دهند ((...تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَالًا بَيْنَكُمْ... سوره ی نحل آیه ی ۹۲)) اینها که شعارهایشان ظاهراً زیباست، مثل دفاع از حقوق بشر، آزادی، دموکراسی و... اما باطنی متجاوزانه و سلطه طلبانه دارند، همان منافقان عهد شکنی اند که دروغ گویی سنت و سیره ی آنها شده است . ((...مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَ يَحْلِفُونَ عَلَى الْكُذِبِ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ)) آنها نه از شمايند و نه از گروه ديگر و در حالی که خود می دانند سوگند نادرست یاد می کنند . - سوره مجادله آیه ۱۴.

حقوق بشر از دیدگاه اسلام

برای اینکه حقوق انسان از منظر اسلام روشن شود، باید جایگاه رفیع انسان از نظر اسلام مبرهن شود تا از این رهگذر مبانی حقوق بشر در اسلام معلوم گردد .

یکم: کرامت و بزرگواری انسان

خدای متعالی می فرماید: ((وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ...)) همانا فرزندان آدم را کرامت بخشیدیم . سوره ی اسراء، آیه ی ۷۰ . روح و فطرت انسان به سمت کرامت و بزرگ منشی گرایش دارد و از هر گونه پستی و پلیدی منزعج و متنفر است. بنا براین خدای کریم انسان با کرامت تربیت می کند، سپس در سایه ی نزاهت و کرامتی که از راه کسب تقوا به او رسیده هم توان رعایت حقوق الهی و هم حقوق خود و جامعه را دارد .

امام امیر المؤمنین (علیه السلام) انسانهای کریم را اینگونه معرفی می نماید .

۱- انسان کریم کسی است که از حرامها دوری کند و از عیب پاک باشد. شرح غرر الحکم ج ۲ و ۴ به نقل از اخلاق اسلامی صفحه ۱۴۱ .

۲- شهوات و تمایلات نفسانی نزد او خوار و حقیر باشد. غررالحکم ج ۲ ص ۲۱۳ به نقل از اخلاق اسلامی ص ۱۴۱

۳- کسی است که نفس خود را با گناه مرهون و پست نکند. غررا لحکم ج ۲ ص ۲۱۰ .

کسانی که شعار حقوق بشر می دهند و در عمل قتل، سربردن، سوزاندن، غارت، آواره نمودن و دهها جنایت را خود و عمال فاسدشان انجام می دهند لئیمانی هستند که هیچگاه از پستیها و پلیدیها جدا نمی شوند و امیدی به خیر آنها نیست و از شر آنها کسی در امان نیست.

دوم: انسان دارای فطرت خداجویی است

انسان عوالمی را پشت سر می گذارد تا اینکه به دارالقرار و سرزمین ابدی خویش برسد. در سه عالم بر تعهد و میثاق خویش مبنی بر خدا خواهی و خدا پرستی پایبند است در عالم الست، پشت پدر و رَحِم مادر همیشه متوجه خدای سبحان و

در برزخ و قیامت فقر و ربط محض خود به خداوند را به طور آشکارا مشاهده می کند که فرمود: ((يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ...)) ای مردم شما نیازمند خداوندید. سوره ی فاطر، آیه ی ۱۵.

در این آیه دو نکته ی اساسی بیان شده است: یکی اینکه انسان وجود مستقل ندارد و دیگر آنکه ارتباط او تنها با خداست. بدین لحاظ هر گونه ترتیب و تنظیم حقوقی برای بشر باید با روح خدا جویی وی سازگاری کامل داشته باشد. براین اساس تنظیم حقوقی که برای انسان استقلال وجودی قائل یا او را به موجودی جز خدا وابسته می داند پذیرفتی نیست. فلسفه حقوق بشر آیت ا... جوادی ص ۱۶۳

سوم: جاودانگی انسان

جاودانه بودن انسان را هم از دلیل عقلی و هم از رهگذر برهان نقلی می توان اثبات کرد. عقل که خود نوری الهی و رحمانی است روح انسان را موجودی مجرد می داند که از هر گونه فنا و نابودی به دور و برهان نقلی یعنی قرآن کریم و سنت اسلامی نه تنها انسان بلکه مجموعه ی کیهانی را در حرکت به سوی خدا می داند و انسان در حشر اکبر زندگی جاوید خویش را آغاز می نماید. بنا براین در تدوین و تنظیم حقوق برای انسان، توجه به زندگی ابد و خلود دائمی او در قیامت کبری، ضرورتی است اجتناب ناپذیر اما کسانی که جهان بینی آنها فقط تا چهار دیواری دنیا است ((وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا...جائیه ۲۴)) و داعیه ی حمایت از حقوق بشر را دارند، نمی توانند بدون اعتقاد به سرای ابدی و اینکه انسان می بایست به دارالقرار برسد حقوقی را تنظیم و یا ترتیب بدهند.

چهارم: حیثیت فردی و اجتماعی

از نظر فلسفه اصالت از آن خداست چون (هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ.. سوره ی حدید، آیه ی ۳). اما از نظر اخلاقی و حقوقی انسان دارای دو حیثیت فردی و اجتماعی است که گاه فرد بر جامعه تاثیر گذار است و گاه جامعه بر فرد و افراد و اصالت را به هردو می دهند آنگاه که صبغه و رنگ خدائی داشته باشد ((...وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً...)) کیست که رنگش بهتر از رنگ خدا باشد - سوره ی بقره، آیه ی ۱۳۸. بدین لحاظ برای تدوین حقوق انسانها نیاز به توجه کامل به هر دو حیثیت فردی و اجتماعی آنها می رود.

انسان و مبانی حقوقی وی از نظر اسلام

یکم: حق حیات

نخستین حقی که قرآن کریم برای انسان ذکر می کند حق حیات است. هر انسانی دارای دو حیات است: مادی و معنوی، سلب حیات مادی با قتل انسان محقق می شود و سلب حیات معنوی وی با انحراف و گمراهی صورت می گیرد. براین اساس نه خود انسان و نه کس دیگری می تواند حیات مادی و معنوی خود را به خطر اندازد. قرآن کریم در سوره ی مائده، آیه ی ۳۲ می فرماید: ((...مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا...)) هر کس دیگری را جز برای قصاص یا مبارزه با فسادگری بکشد گویا همه ی مردم را کشته است. و هر کس کفر پیشه کند و ایمان را رها نماید چون سعادت حقیقی خویش را ذبح نموده و از دست داده مثل مرده ای است که از حیات بهرمند نیست. از همین جهت قرآن کریم حیات معنوی را نقطه مقابل کفر ذکر می کند. ((لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ)) تا زندگان را بیم دهد و حق را درباره کافران جریان بخشد. سوره یس آیه ۷۰. از نظر قرآن کریم انسان دارای حیات گیاهی، حیوانی و انسانی است. آنچه که در دنیای کنونی بعنوان اعلامیه ی حقوق بشر تدوین گردیده، ناظر به همین حیات حیوانی انسان است. این اعلامیه تامین کننده حق حیات مادی و معنوی انسان الهی که سرانجام به دارالقرار می رسد نمی تواند باشد.

امام علی (علیه السلام): وقتی حیات انسانی را توصیف می نماید می فرماید :
حیات و زندگی چونان حکمت و دانشی است که این حکمت حیات قلبهای مرده و بینائی چشم های نابینا و مایه ی
شنوایی گوشهای کر و آبی گوارا برای تشنگان می باشد که همه در آن سالم و بی نیازند . خطبه ی ۱۳۳ ص ۲۵۳ .

دوم: آزادی

یکی از بهترین نعمتهایی که خدای متعال به انسان ارزانی داشته نعمت آزادی است. و از جمله حقوق مسلم این انسان
که هیچکس نمی تواند رادع و مانع آن شود همین حق آزادی است .
لکن آزادی از نظر مکتب حیات بخش اسلام با مکاتب دیگر تفاوت ما هوی دارد .
پیروان مکاتب حقوقی دیگر معتقدند که آزادی به معنای توان همه جانبه او در انتخاب هر چیز و از جمله بردگی غیر
خداست. در نگاه آنان انسان آزاد است دین را بپذیرد یا نپذیرد مثل سایر امور قراردادی عادی در حالیکه آزادی از نظر اسلام
یعنی رها شدن از بندگی و بردگی غیر خدا . حضرت موسی (علیه السلام) فرمود: ((أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللَّهِ. دُخَانُ آيَةِ ۱۸)) ای
طاغوتیان، بندگان خدا را به من بسپارید. اما فرعون و یارانش می گفتند: ما تسلیم کسانی که خود بندگان ما هستند نمی شویم
((اَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى. سوره نازعات ۲۴)) من پروردگار برتر شما هستم.
امیر سخن و بیان علی (علیه السلام) خطاب به فرزندش امام مجتبی (علیه السلام) می فرماید: ((لَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِكَ وَ قَدْ
جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا)) بنده جز خدا مباش زیرا خداوند تو را آزاد آفریده است. نهج البلاغه نامه ۳۱ رعایت حقوق انسانی از نظر دین
اسلام در ابعاد مختلف مورد توجه قرار گرفته است که به بعضی از آنها اشاره می کنیم.

الف (آزادی

در تقابل بین پذیرش خدا و دنیا، آنکس که دنیای مذموم را همچون باقی مانده ی لقمه در دهان بداند و از او بگذرد و
جان خویش را به خدا و بهشت معامله نماید بعنوان آزاده ی حقیقی که از تعلقات دنیوی رهیده است معرفی می نماید (أَلَا
حُرٌّ يَدْعُ هَذِهِ اللَّمَاطَةَ لِأَهْلِهَا إِنَّهُ لَيْسَ لِنَفْسِكُمْ ثَمَنٌ إِلَّا الْجَنَّةُ فَلَاتَتَّبِعُوهَا إِلَّا بِهَا. نهج البلاغه حکمت ۴۵۶)) اگر آزادی از
حقوق حقیقی انسانی است در صورت کنار گذاشتن زنجیر تعلق به دنیا تحقق پیدا می کند .

ب) راز آزادی تقوی است

در سایه ی تقوای الهی که همان صیانت از نفس، ترس از خدا و خود نگهداری است، انسان از هرگونه بردگی و هلاکت
نجات پیدا می کند (فَإِنَّ تَقْوَى اللَّهِ ... وَ عِتْقٌ مِنْ كُلِّ مَلَكَةٍ وَ نَجَاةٌ مِنْ كُلِّ هَلَكَةٍ خطبه ۲۳۰ نهج البلاغه در خطبه ۱۶۱))
بر این امر تأکید می نماید ((أَوْصِيَكُمْ عِبَادَ اللَّهِ بِتَقْوَاهُ وَ طَاعَتِهِ فَإِنَّهَا النِّجَاةُ غَدًا وَ الْمُنْجَاةُ أَبَدًا)) نجات فردا و رهایی همیشگی
را در سایه ی تقوی و اطاعت الهی بیان می کند .

ج) آزادی عقیده و بیان

قرآن کریم محدوده ی آزادی عقیده را تعیین کرده و می فرماید :
((...فَبَشِّرْ عِبَادِيَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ... سوره زمر آیه ۱۸)) مژده بده به بندگان من که سخن را می
شنوند و بهترینش را دنبال می کنند -
و در جای دیگر کلام احسن را بیان می کند ((وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَ عَمِلَ صَالِحًا وَ قَالَ إِنِّي مِنَ
الْمُسْلِمِينَ)) سخن چه کسی بهتر از گفتار آن کسی است که بسوی خدا فرا خواند و کار نیک انجام دهد و بگوید من از
مسلمانانم ؟ سوره ی فُصِّلَتْ، آیه ی ۳۳ بر اساس آنچه که از این آیه مستفاد است بر خلاف پیروان تفکر الحادی انسان در
انتخاب هر راهی و هر عقیده ای آزاد نیست، بلکه انسان در پذیرش عقیده و سخنی آزاد است که او را به سوی خدای متعال
دعوت و هدایت نماید.

(د) آزادی اقتصادی

اسلام بعد از بیان حلالها و حرام ها و منافع و مضار آنها انسان را در کسب آنچه که حلال است آزاد گذاشته و بر هر آنچه که بدست آورده مسلط کرده است ((النَّاسُ مُسْلَطُونَ عَلَى أَمْوَالِهِمْ))
 ((... لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ...)) سوره نساء آیه ۳۲)) مردان از آنچه بدست می آورند بهره ای دارند و زنان نیز به همین سان از دستاورد خود بهره دارند. کسانی که جهانبینی مادی دارند و اقتصاد را بعنوان هدف و مقصد خویش انتخاب نموده اند برای داد و ستد هیچ حدّ و مرز و حدود و ثغوری قائل نیستند، و این از جمله مسائل مهمی است که در تفکر الهی ضمن تأکید بر تحصیل و کسب درآمد، حدود و ثغور آن مشخص و همگان را برای بندگی خدا از راه کسب حلال دعوت نموده است. بدترین و بالاترین ستم در دنیای کنونی اینست که همه حقوق انسانی و ارزشهای معنوی او را به زخارف دنیا و زندگی پر از تجمل و لذات آنی و زود گذر معاوضه کرده اند.

(ت) آزادی سیاسی

در فضای تاریک و ظلمانی کفر، شرک و الحاد حصول آزادی سیاسی معقول و مشروع امکان پذیر نیست. دموکراسی و مردم سالاری زمانی مقبول است که رأی آنها و انتخاب اصلح شان، موجب تحکیم ارزشهای الهی و رعایت عدالت در همه ی شئون جامعه و عدم فقر، فساد و تبعیض بشود. در فضای نورانی توحیدی هم از وکالت سخن رفته و هم از ولایت. آنجا که مردم کسانی را مستقیماً انتخاب می کنند بعنوان وکیل باید پاسخگو باشند و این انتخاب می بایست بر اساس مصالح اسلام و مسلمین تحقق یابد. و اما درباره ی ولایت مردم موظف اند ولایت پذیری خویش را با میثاقی که می بندند به اثبات برسانند چراکه ولایت منصوب از طرف خدا است که ولای خویش را می پذیرد و هیچ نقشی در نشان دادن خود بر مسند حکومت ندارد.

سوم: عدل

تعریف عدل: یعنی قراردادن هر چیز در جای مناسب خویش

در حکمت ۴۳۷ وقتی از تفاوت بین عدل و جود پرسیده شد فرمودند: عدالت هر چیزی را در جای خود می نهد در حالیکه جود و بخشش آنرا از جای خود خارج می سازد، عدالت تدبیر عموم مردم است در حالیکه جود و بخشش گروه خاصی را شامل است پس عدالت شریف تر و برتر است. از این جهت که تدوین و تنظیم حقوق بشر بدون رعایت عدالت اجتماعی امکان پذیر نیست، ضرورت توجه به جایگاه عدالت ایجاب می کند در این زمینه بحث مختصری داشته باشیم.

۱- قوه ی عاقله که عملکرد او تعدیل قوای درون و به عبارتی نگاهداشتن قوه ی غضب و شهوت تحت اوامر و اشارات عقل و شرع است، وقتی حد اعتدال غضب که شجاعت است، شهوت که عفت است و علم که حکمت است، در این صورت چنین شخصی می تواند هم در تدوین حقوق بشر شرکت نماید و هم برای اجرای آن گام بردارد. اخلاق و تربیت اسلامی ص ۱۵ و ۱۶

۲- حکما و فلاسفه ی الهی عدالت اجتماعی را تابع عدالت اخلاقی دانسته و عدالت اخلاقی را تسلط عقل نظری و عقل عملی بر جمیع قوای ادراکی و تحریکی می دانند و برای دستیابی به عدالت اخلاقی که همان تعدیل قوای درون باشد بدون تهذیب و تزکیه نفس راهی وجود ندارد ((قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا. سوره شمس، آیه ی ۹))
 بنابراین در دنیای آلوده و تاریک فعلی بدون گرایش به توحید و بدون تزکیه ی نفس شعار حقوق بشر بسیار بی معنا و بدور از واقعیت است. اخلاق و تربیت اسلامی - اندرزبان ص ۵۳

۳- عدل، اصلی فراگیر است: همه ی انسانها با هر فرهنگ، آداب و رسومی خواستار اجرای عدالت هستند و این از آنروست که گوهر هر انسانی حق و عدل است ((الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ. سوره انفطار آیه ۷)) خداوند تو را آفرید راست گردانید و به عدل سامان داد.

همانگونه که همه ی انسانها خواهان اجرای عدالت اند قرآن کریم نیز عدل را برای همگان می خواهد.

درباره اهل کتاب می فرماید: ((... فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. سوره ی مائده، آیه ی ۴۲)) پس اگر نزد تو آمدند میان آنان داوری کن یا از ایشان روی بر تاب و اگر از آنان روی برتابی هرگز زبانی به تو نخواهند رسانید و اگر داوری می کنی پس به عدالت در میانشان حکم کن که خداوند دادگران را دوست می دارد.

امام علی (علیه السلام) در فرمانش به مالک اشتر بازتاب تعالیم قرآن را ذکر و می فرماید: ((و لا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَغْتَنِيهِمُ الْكَهَمُ فَانْهَمُ صِنْفَانِ إِمَّا أَخُ لَكَ فِي الدِّينِ أَوْ نَظِيرُ لَكَ فِي الْخَلْقِ. نهج البلاغه نامه ۵۳ ص ۵۶۶)) همچون گرگ خون آشام نسبت به مردم ستم نکن زیرا مردم بر دو گونه اند، یا برادر دینی تواند یا همسان تو در آفرینش.

ضرورت اجرای عدالت در تمام شئون جامعه را در خطبه ی ۱۵ اینگونه بیان می کند:

((به خدا سوگند بیت المال تاراج شده را هر کجا بیابم به صاحبان اصلی آن بازمی گردانم گرچه با آن ازدواج کرده یا کنیزانی خریده باشند. زیرا در عدالت گشایش برای عموم است و آنکس که عدالت بر او گران آید تحمل ستم برای او سخت تر است. خطبه ۱۵ نهج البلاغه، ص ۵۹

در نامه ی ۵۳ نهج البلاغه بهترین روشنی چشم زمامداران را برقراری عدل در شهرها می داند. ((و إِنَّ أَفْضَلَ قُرَّةَ عَيْنٍ الْوَلَاءُ إِسْتِقَامَةُ الْعَدْلِ فِي الْبِلَادِ. نامه ۵۳ ص ۵۷۵))

۴- عدالت هدف میانی رسالت انبیاء است: گرچه برای انسانهای عادی عدالت هدف نهایی قلمداد شده و لکن برای سالکان کوی حق که عدالت از آنها تجلی می کند بعنوان هدف متوسط و نورانی شدن هدف نهایی آنهاست.

((لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ... سوره ی حدید، آیه ی ۲۵)) به راستی پیامبران خویش را با نشانهای روشن و همراه با کتاب و میزان فرستادیم تا مردم عدل را برپا دارند. در آیه ی ۱۸ سوره ی آل عمران خدای سبحان که یگانه مبدأ عالم هستی است، یکتائی را به عدل هستی پیوند زده و فرشتگان و دانشمندان وقتی هماهنگی و نظم و عدل هستی را دیدند به یکتایی خدا گواهی دادند. ((شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ. آل عمران ۱۸))

اما هدف اصلی انسانهای به خدا پیوسته، کنار زدن پرده های تاریکی و به نورانیت رسیدن است.

((كِتَابُ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ... سوره ی ابراهیم، آیه ی ۱)) قرآن را به تو فرود فرستادیم تا مردم را از تاریکی به سوی نور رهنمون شوی. میان انسان عادل و انسان نورانی تفاوت بسیاری است. انسان عادل عدل را برپای می دارد زیرا این کار را وظیفه ی خود می شمارد اما انسان نورانی خود سرچشمه ی عدل است و عدل از او جلوه گر میشود. فلسفه حقوق بشر، آیت اله جوادی ص ۲۱۱

۵- رابطه ی عدالت و مساوات: درباره ی تقسیم اموال همیشه این بحث بوده که چرا اموال بطور مساوی بین همه تقسیم نمی شود غافل از اینکه در اندیشه ی اسلامی اموال بر چند دسته اند.

الف) دسته ای بطور مساوی میان همه باید تقسیم شود؛

ب) دسته ای را باید به تفاوت میان افراد توزیع نمود؛

ج) دسته ای به طور ویژه و اختصاصی بین برخی تقسیم می شود. مساوات آنجاست که همه ی افراد همدوش و همسان در انجام کاری ایفای وظیفه کرده باشند.

امام علی (علیه السلام) بیت المال را از دسته ی اول می دانسته و بطور مساوی تقسیم می کرد. اگر کسی رنج بیشتری متحمل شده بود، سهم بیشتری دریافت می کرد، که این تفاوت یا همان دسته ی دوم است. بنا براین اگر حق اینها رعایت نشود ظلم و ستم به آنها شده است. و اگر به دسته ی اول مثل دسته ی دوم داده شود به دسته ی دوم ظلم شده و آن مال را اسراف و یا تبذیر کرده که در خطبه ی ۱۲۶ نهج البلاغه فرمود: همانا بخشش مال به غیر مستحق ناروا و اسراف است. دسته ی سوم که اختصاصی بود، مثل کسانی که به جنگ رفته و با شمشیر خویش غنیمتی بدست آورده باشند. در حکمت ۲۳۲ می فرماید: همانا این مال نه از آن من و نه از آن تو بلکه دارایی مسلمان ره آورد شمشیرهای آنان است.

بنا بر این همه در پیشگاه قانون عدل برابر و مساوی اند اما قانون عدل برای همه یکسان نیست .

اهمیت حقوق الناس از نظر اسلام

حضرت امیر((سلام الله علیه)) می فرماید: ((أما الظُّلْمُ الَّذِي لَا يُتْرَكُ فَظُلْمُ الْعِبَادِ بَعْضُهُمْ بَعْضًا)) اما ظلمی که بخشوده نمی شود ظلمی است که بعضی از بندگان خدا بر بعضی دیگر می کنند. نهج البلاغه خطبه ۱۷۵
امام صادق (علیه السلام) می فرماید: در پل صراط گردنه ای وجود دارد که هر کس به ذمه اش حق الناسی وجود داشته باشد از آن نمی تواند رد شود. وسائل الشیعه ص ۳۳۹ امام علی (علیه السلام) می فرماید: ((الْيَوْمَ أَحْكِمُ بَيْنَكُمْ بَعْدَلِي وَ قِسْطِي لَا يَظْلِمُ الْيَوْمَ عِنْدِي أَحَدٌ)) امروز در میان شما با عدالت حکم می کنم و به هیچ کس در دادگاه من ظلم نمی شود. بحار الانوار ج ۷ ص ۲۶۸

نکاتی پیرامون حق الناس

یک: در نماز باید مکان و لباس نمازگزار غصبی نباشد؛
دو: در حج باید لباس احرام غصبی نباشد؛
سه: در ارث نباید حقوق ورثه و حقوق میت از بین برود ؛
چهار: طولانی ترین آیه ی قرآن(سوره بقره، آیه ی ۲۸۲) درباره ی حق الناس است؛
پنج: در حق الناس تفاوتی بین زن و مرد، کوچک و بزرگ، ضعیف و قوی وجود ندارد؛
شش: به اندازه ای که احتمال تضییع حقوق مردم را می دهد ردّ مظالم کند و یا وصیت نماید؛
هفت: اسلام برای جان، مال، آبرو و ناموس مردم احترام ویژه قائل شده است؛
هشت: امام علی(علیه السلام) می فرماید: خدای سبحان از حقوق خود و حقوقی را برای انسانها نسبت به یکدیگر قرار داد. بحار الانوار ج ۲۷ ص ۲۵۱ ؛
نه: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرماید: کسیکه از اداء حقّی از حقوق مسلمانان خودداری کند خداوند او را از برکت رزق محروم می گرداند مگر اینکه توبه کند. بحار ج ۱۰۱ ص ۲۹۳
ده: امام صادق (علیه السلام) فرمود: خداوند به ذات خود سوگند یاد کرده که سه طایفه را در بهشت جای ندهد .
الف (کسی که خدا را انکار کند؛
ب) کسیکه امام و رهبر را رد کند؛
ج (کسیکه حق مسلمان را باز دارد. بحار ج ۷۰ ص ۱۸۷

سیره ی علما در حق الناس

سفارش امام خمینی (ره) به رعایت حقوق مردم

۱- پسر سعى كن كه با حق الناس از اين جهان رخت نبندي كه كار بسيار مشكل مي شود و سر و كار انسان با خدای تعالی كه ارحم الراحمين است، بسيار سهل تر است تا سر و كار با انسانها. به خداوند تبارك و تعالی پناه می برم از گرفتاری خود، تو و مؤمنين در حقوق مردم و سرو كار با انسانهای گرفتار. سرگذشتهاى ویژه ج ۲ ص ۸۲.
۲- روزی شیخ مرتضی انصاری به طلبه ای مختصر پولی داد تا نان خریداری کند وقتی آمد دید حلوا هم گرفته به او گفت پول حلوا را از کجا آوردی گفت به عنوان قرض گرفتم. شیخ فقط از نان آن مقدار که حلوا نبود برداشت و فرمود: من یقین ندارم برای اداء این دین زنده باشم. روزی همان طلبه خدمت شیخ رسید و گفت شما چه کردید که به این مقام رسیدید:

شیخ فرمود: چون جرأت نکردم حتی نان زیرحلو را بخورم ولی تو با کمال جرأت نان و حلوا تناول نمودی. زندگی و شخصیت شیخ انصاری ص ۷۰.

۳- حضرت آیت اله العظمی بروجردی گاهی هنگام تدریس و بحث باشاگردان عصبانی می شد ولی پس از درس پشیمان و به دنبال آن شخص می فرستاد، عذرخواهی می کرد و کمک مالی می نمود که در میان طلبه ها معروف بود که: عصبانیت آیت اله بروجردی مایه ی برکت است.

۴- حضرت امام (ره) هرگز در مجلس غیبت، تهمت و گناه نمی نشستند و شنیدند که گاهی از روحانیون انتقاد و می گویند چرا امام برای مرجعیت قدم بر نمی دارد. یک روز حاج آقا مصطفی پیغام آوردند که آقا فرمودند: شنیده ام در این جا بعضی غیبت و جسارت به علما می کنند بنده راضی نیستم کسی در این خانه غیبت یا اهانت به افراد نماید. سرگذشتهای ویژه ج ۲ ص ۲۹.

نتیجه گیری

باتوجه با اهمیت مسئله ی حقوق بشر در منابع و معارف الهی و اسلامی، برآن شدیم تا دراین مقاله برخی از زوایای حقوق انسانی از حیث عقلی و نقلی تبیین شود. امروزه مسئله ی حقوق بشر دستاویزی برای کشورهای سلطه طلب جهت غارت و چپاول منابع کشورهای مستقل و کمتر توسعه یافته است. دراین مقاله سعی شده است به کسانی که از ابعاد وجودی انسان و جایگاه اودر نزد خدای متعال و مکان و منزلت وی در کسب معارف الهی و درک لقای حق بی اطلاع هستند، فهمانده شود که این اندازه دم از حقوق بشر نزنند و گوش عالم را کر نکنند. برای آگاهی از جایگاه انسان و حقوق وی می بایست اولاً خدای انسان آفرین را شناخت ثانیاً نسبت به غایت و نهایت کمالی او واقف شد ثالثاً بدانیم که تنها خدای سبحان می تواند حقوق انسان را تعیین نماید رابعاً متوجه باشیم که قوانین بشری به خاطر عدم اطلاع کافی از مقام انسانی همیشه نارسا بوده است. در این مقاله علاوه بر روشن نمودن موارد بالا براساس براهین عقلی و نقلی، نیم نگاهی نیز به مسئله ی حق الناس و وظیفه همگان نسبت به آن و بیان سیره ی علماء داشته ایم.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

مشارکت نویسنده در این مقاله به شکل زیر است:

نویسنده به تنهایی مسئول مفهوم پردازی، نگارش و بازبینی مقاله است.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسنده، این مقاله تعارض منافی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسنده این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

- اندرزیان، امرالله. (۱۳۸۷). اخلاق اسلامی، ابتکار دانش، قم، چاپ سوم، زمستان.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۵). فلسفه حقوق بشر، مرکز نشر اسراء، قم، چاپ اول.
- دشتی، محمد - نهج البلاغه، انتشارات وجدانی، قم، چاپ دوم.
- (۱۳۷۸). سرگذشتهای ویژه (به نقل از نگاهی به حق الناس) کتاب آشنا، قم، چاپ اول.
- (۱۳۷۸). سرگذشتهای ویژه (به نقل از نگاهی به حق الناس محمود اکبری).
- (۱۳۸۹). شرح غرر و درر، پیام علمدار، چاپ دوم.
- قرآن کریم، مرکز چاپ و نشر قرآن کریم، قم، زیر نظر مرحوم آیت الله مشکینی.
- مجلسی، محمد باقر. بحار الانوار.
- حرّعاملی، محمد. (۲۳۸۵ ق.). وسائل الشیعه، احیاء التراث العربی، قم.
- شرح غرر الحکم. به نقل از اخلاق و تربیت اسلامی صفحه ۴ (اندرزیان).
- زندگی و شخصیت شیخ انصاری.
- کلینی، محمد. (۱۳۸۱). اصول کافی، انتشارات اسوه، تهران.

References

- Akbari, M. (n.d.). A look at Haqq al-Nas. Qom.
- Al-Hurr al-Amili, M. (1985). Wasa'il al-Shia. Ihya al-Turath al-Arabi. Qom.
- Al-Kulayni, M. (2002). Usul al-Kafi. Asoeh Publications. Tehran.
- Anderzian, A. (2008). Islamic Ethics and Education (3rd ed.). Ebtekar Danesh. Qom.
- Dashti, M. (2005). Nahj al-Balagha (2nd ed.). Vajdani Publications. Qom.
- Description of Gharrar al-Hikam. (2010). Pyam Alamdar (2nd ed.). Qom. (Original work cited in Anderzian, A., Islamic Ethics and Education, p. 4).
- Holy Quran. (n.d.). Holy Quran Printing and Publishing Center. Qom. (Under the supervision of Ayatollah Meshkini).
- Javadi Amoli, A. (1996). Philosophy of Human Rights (1st ed.). Esra Publishing Center. Qom.
- Life and personality of Sheikh Ansari. (n.d.).
- Majlisi, M. B. (n.d.). Bihar al-Anwar.
- Special stories (Quoted from A Look at Haqq al-Nas by M. Akbari). (1999). Ashna Book (1st ed.). Qom.